

Pedagog specjalny w polityce oświatowej we współczesnej Polsce

Special educational needs teacher in education politics in contemporary Poland

Streszczenie:

Głównym celem artykułu jest analiza roli pedagoga specjalnego w zakresie polityki oświatowej we współczesnej Polsce. Rozważania odnoszą się więc do jego do statusu w prawie oświatowym, warunków formalnych jakie musi spełniać by nim zostać. Określono też zadania pedagoga specjalnego, głównie te, które go wyróżniają spośród innych profesji nauczycielskich. Artykuł porusza również kwestię kompetencji pedagoga specjalnego (np. kompetencje niezwykle), które wiążą się nie tylko z pracą ze swoimi podopiecznymi, ale także ich rodzinami i instytucjami. Na końcu niniejszego artykułu przedstawione zostały cechy osobowości (np. cierpliwość, stanowczość, wytrwałość, itp.), które powinna posiadać osoba pracująca z osobami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE) i specjalnymi potrzebami rozwojowymi (SPR).

Słowa kluczowe:

pedagog specjalny, zadania pedagoga specjalnego, status pedagoga specjalnego, polityka oświatowa

Summary:

The main aim of the article is to present a special educational needs teacher in terms of education politics in contemporary Poland. The article refers to the status of a special educational needs teacher in education law, and the formal conditions that have to be fulfilled to become one. The tasks of the special educational needs teacher are defined here, mainly those that distinguish him/her from other teaching professions. The article also deals with the issue of the competencies of the special educational needs teacher e.g. extraordinary competencies which are associated not only with working with their pupils, but also with their families and different institutions. At the end of this article personality traits of the special educational needs teacher have been presented e.g. patience, resolve, stamina, etc. which a person working with people with special educational needs (SEN) and special development needs (SDE) should possess.

Keywords:

special educator, special educator tasks, status of special educator, education politics

1. Uwagi wstępne

Zgodnie z definicją B. Milerskiego i B. Śliwerskiego polityka oświatowa to „działalność władz państwowych i samorządowych w dziedzinie oświatowej, mająca na celu podniesienie efektywności systemu edukacji, poprawy jakości, tworzenia programu rozwoju oświaty oraz zwiększenia zasięgu kształcenia i wychowania”¹. Do jej głównych założeń należy przede wszystkim organizacja ogólnodostępnych, integracyjnych i specjalnych przedszkoli, szkół podstawowych i ponadpodstawowych. W zakresie jej działalności należy także finansowanie instytucji oświatowych, dbanie o wyrównywanie różnic w poziomie edukacyjnym dzieci ze wsi i z miasta, organizowanie pomocy w poradniach psychologiczno-pedagogicznych oraz określanie standardów kształcenia pedagogów specjalnych, nauczycieli i innych specjalistów.

Współcześnie można zaobserwować „zawody, czy funkcje społeczne na tyle istotne dla życia i rozwoju każdego człowieka, że od ich przedstawicieli wręcz wymaga się, aby byli ideałami”² Jednym z takich zawodów jest zawód pedagoga specjalnego. Nauczyciel, a w szczególności ten pracujący z osobami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest „drogą” do prawidłowego działania systemu szkolnego. To głównie od jego kompetencji, cech osobowości i ról jakie przyjmuje zależą efekty kształcenia i wychowania. Jak wskazuje na to Karol Libelt „naród takim będzie, jakim się wychował, a takim się wychował jakich miał nauczycieli”³. Praca z osobami ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi, edukacyjnymi i wychowawczymi i ich rodzinami jest bardzo trudna i wymagająca. Osoby te oraz ich opiekunowie mają trudności z samodzielnym dostosowaniem się do społeczeństwa. Dlatego istotne jest to, aby na ich drodze stawali ludzie, którzy pomogą im przezwyciężyć strach, trudności, czy wskażą jak postępować w danej sytuacji. Odpowiednią osobą, której stawia się takie zadanie jest właśnie pedagog specjalny.

W niniejszym artykule nauczycielem do zadań specjalnych nazywany jest pedagog specjalny, czyli osoba pracująca z osobami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE) oraz specjalnymi potrzebami rozwojowymi (SPR), ich rodzinami i organizacjami wspierającymi.

¹ B. Milerski, B. Śliwerski *Polityka oświatowa w: Leksykon PWN. Pedagogika*, Warszawa 2000, s.161.

² M. Miksza, *Życie, ale jak*, Kraków 1994, s. 80.

³ K. Libelt, *Nauczyciel pod względem narodowym w: Pisma pomniejsze*, t. IV, Poznań 1851, s.44.

2. Status pedagoga specjalnego w prawie oświatowym

Zawód nauczyciela to jeden z najczęściej wybieranych współcześnie kierunków kształcenia młodego pokolenia. Jak można zauważyć nie jest to łatwy zawód, ponieważ wymaga on posiadania określonych predyspozycji, kompetencji a przede wszystkim musi być powołanie a przede wszystkim talent pedagogiczny. Bez tych komponentów zawód pedagoga, a w szczególności pedagoga specjalnego nie byłby możliwy.

Według M. Kupisiewicz pedagog specjalny to „osoba mająca kwalifikacje w zakresie opieki, kształcenia, wychowania, diagnostyki psychopedagogicznej, terapii, współpracy ze środowiskiem, rehabilitacji, resocjalizacji, terapii osób w różnym wieku (od urodzenia do późnej starości) z odchyleniami od normy (powyżej lub poniżej) w zakresie rozwoju i funkcjonowania psychofizycznego oraz społecznego”⁴. Powinna to być osoba, która „z jednej strony odpowiada za proces edukacyjny i wychowawczy, z drugiej obejmuje swoim oddziaływaniem pewne określone procesy terapeutyczne”⁵ osoby ze specjalnymi potrzebami.

Aby być nauczycielem należy przede wszystkim spełniać określone warunki. Obecnie prawo o szkolnictwie wyższym zakłada, że na studiach pierwszego stopnia uczelnia wyższa ma prowadzić do przygotowania studentów do pełnienia roli nauczyciela (wykonywanie zawodu). Natomiast drugiego stopnia ma przygotować do pracy we wszystkich typach szkół i rodzajach placówek. Przygotowanie to ma się odbywać przez realizację modułów kształcenia:

Tabela 1. Moduły kształcenia

Moduł	Komponenty modułu	Godziny	Punkty ECTS
Moduł 1: Przygotowanie w zakresie merytorycznym do nauczania pierwszego przedmiotu (prowadzenia zajęć)	Przygotowanie merytoryczne - zgodnie z opisem efektów kształcenia dla realizowanego kierunku studiów	*	**
Moduł 2: Przygotowanie w zakresie psychologiczno-pedagogicznym	1. Ogólne przygotowanie psychologiczno-pedagogiczne	90	10
	2. Przygotowanie psychologiczno-pedagogiczne do nauczania na danym etapie edukacyjnym lub etapach edukacyjnych	60	
	3. Praktyka	30	

⁴ M. Kupisiewicz, *Pedagog specjalny w: Słownik pedagogiki specjalnej*, Warszawa 2013, s. 252-253.

⁵ S. Godawa, *Pedagogika specjalna Gestalt w pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną*, w: „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitatis. Pedagogika”, 2015 nr 11, s. 52.

Moduł 3: Przygotowanie w zakresie dydaktycznym	1. Podstawy dydaktyki	30	15
	2. Dydaktyka przedmiotu (rodzaju zajęć) na danym etapie edukacyjnym lub etapach edukacyjnych	90	
	3. Praktyka	120	
Moduł 4: Przygotowanie do nauczania kolejnego przedmiotu (prowadzenia zajęć)	1. Przygotowanie w zakresie merytorycznym	*	**
	2. Dydaktyka przedmiotu (rodzaju zajęć) na danym etapie edukacyjnym lub etapach edukacyjnych	60	10-15
	3. Praktyka	60	
Moduł 5: Przygotowanie w zakresie pedagogiki specjalnej	1. Przygotowanie psychologiczno-pedagogiczne specjalne	140	25
	2. Dydaktyka specjalna	90	
	3. Praktyka	120	

Źródło: Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz.U.2012.131)

Tabela nr 1 odnosi się do modułów kształcenia jakie należy zrealizować, aby móc wykonywać zawód nauczyciela. Jak można zauważyć ostatni moduł odnosi się do pedagoga specjalnego. Według rozporządzenia „kształcenie w zakresie modułu 5 jest podejmowane przez studentów lub absolwentów studiów przygotowujących do wykonywania zawodu nauczyciela, którzy zamierzają uzyskać przygotowanie do nauczania określonego przedmiotu (prowadzenia zajęć) w przedszkolach, szkołach i placówkach specjalnych lub integracyjnych (oddziałach specjalnych lub integracyjnych). Realizacja modułu 5 umożliwi uzyskanie przygotowania do pracy w przedszkolach, szkołach i placówkach specjalnych lub integracyjnych (oddziałach specjalnych lub integracyjnych) w zakresie odpowiednim do przygotowania uzyskanego w wyniku realizacji modułów 1, 2 i 3 oraz rodzaju niepełnosprawności lub niedostosowania społecznego uczniów. Moduł 5 może być realizowany równoległe z realizacją modułu 3 albo po zakończeniu realizacji modułu 3”⁶.

W polskim prawie oświatowym kwalifikacje jakie nabywa pedagog specjalny, czyli gdzie może podjąć pracę kończąc studia z pedagogiki specjalnej

⁶ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz.U.2012 poz.131)

reguluje Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli ukazujące jakie. Według niniejszego dokumentu osoba zajmująca powyższe stanowisko może pracować „w przedszkolach specjalnych, oddziałach specjalnych w przedszkolach ogólnodostępnych, szkołach podstawowych specjalnych, oddziałach specjalnych w szkołach podstawowych ogólnodostępnych, gimnazjach specjalnych, oddziałach specjalnych w gimnazjach ogólnodostępnych, szkołach ponadpodstawowych specjalnych, oddziałach specjalnych w szkołach ponadpodstawowych ogólnodostępnych, specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych oraz specjalnych ośrodkach wychowawczych, dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, szkołach specjalnych przysposabiających do pracy dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz dla uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi, ośrodkach umożliwiających dzieciom i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim oraz dzieciom i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną z niepełnosprawnościami sprzężonymi realizację obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązku szkolnego i obowiązku nauki, a także kwalifikacje do prowadzenia zajęć rewalidacyjno-wychowawczych z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim (...),w przedszkolach specjalnych, oddziałach specjalnych w przedszkolach ogólnodostępnych, szkołach podstawowych specjalnych, oddziałach specjalnych w szkołach podstawowych ogólnodostępnych, gimnazjach specjalnych, oddziałach specjalnych w gimnazjach ogólnodostępnych, szkołach ponadpodstawowych specjalnych, oddziałach specjalnych w szkołach ponadpodstawowych ogólnodostępnych, specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych oraz specjalnych ośrodkach wychowawczych, dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami niewymienionymi w ust. 1”⁷. Kwalifikacje te posiada osoba, która:

- ”ukończyła studia wyższe lub zakład kształcenia nauczycieli, w zakresie nadającym kwalifikacje do pracy z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością intelektualną, na poziomie wymaganym do zajmowania stanowiska nauczyciela w danym typie szkoły lub rodzaju placówki (...) ma kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska nauczyciela w danym typie szkoły lub rodzaju placówki(...) a ponadto ukończyła studia podyplomowe, zakład kształcenia nauczycieli lub kurs

⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli (Dz. U. z 2017 r. poz. 1575).

kwalifikacyjny, w zakresie nadającym kwalifikacje do pracy z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością intelektualną,

lub

- ukończyła studia wyższe lub zakład kształcenia nauczycieli, w zakresie odpowiednim do niepełnosprawności uczniów, na poziomie wymaganym do zajmowania stanowiska nauczyciela w danym typie szkoły lub rodzaju placówki (...) posiada wykształcenie na poziomie wymaganym do zajmowania stanowiska nauczyciela w danym typie szkoły lub rodzaju placówki oraz przygotowanie pedagogiczne, a ponadto ukończyła studia podyplomowe, zakład kształcenia nauczycieli lub kurs kwalifikacyjny, w zakresie odpowiednim do niepełnosprawności uczniów⁸.

Według Rozporządzenia MEN pedagog specjalny może także prowadzić zajęcia ze wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka pod warunkami:

- 1) ukończenia studiów wyższych na kierunku pedagogika specjalna w zakresie wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci,
- 2) posiadania przygotowania pedagogicznego,

lub

- 3) ukończenia studiów podyplomowych w zakresie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, terapii pedagogicznej, terapii rodzin lub innego rodzaju terapii właściwej dla pobudzania psychoruchowego i społecznego rozwoju dziecka,
- 4) ma przygotowanie pedagogiczne
- 5) posługiwania się dyplomem ukończenia studiów na kierunku pedagogika specjalna⁹.

Należy także zwrócić uwagę, że pedagog specjalny nie musi pracować tylko w placówkach specjalnych, ma on możliwość podjęcia pracy w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych, ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi, integracyjnych, ogólnodostępnych z oddziałami specjalnymi, młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, specjal-

⁸ Tamże.

⁹ Zob. tamże.

nych ośrodkach szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodkach wychowawczych, ośrodkach rewalidacyjno-wychowawczych¹⁰.

W trakcie trwania studiów na kierunku pedagogika specjalna student ma do wyboru różne specjalizacje związane z niepełnosprawnością, dzięki czemu staje się specjalistą w danej dziedzinie. Wybierając edukację i rehabilitację osób z niepełnosprawnością może zostać oligofrenopedagogiem, tyflopedagogikę - tyflopedagogiem, surdopedagogikę -surdopedagogiem, pedagogiem leczniczym, osobą zajmującą się resocjalizacją i socjoterapeutą¹¹. Pod pojęciem pedagog specjalny kryje się także więcej specjalności i nie tylko pracuje on w szkole czy przedszkolu. Może nim także być terapeuta pracujący w poradni psychologiczno – pedagogicznej lub logopeda. Ma możliwość pracy w zakładach poprawczych, ośrodkach socjoterapii, domach dziecka, a nawet szpitalach czy więzieniach (szkoły przyszpitalne).

Na wniosek Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie zawód pedagoga specjalnego został ujęty w Rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania. Obecne rozporządzenie obowiązuje od dnia 7 sierpnia 2014 r. W niniejszym podziale zawód ten znajduje się w kategorii 2352 (Nauczyciele szkół specjalnych) pod numerem

- „235201 Nauczyciel niesłyszących i słabosłyszących (surdopedagog),
- 235202 Nauczyciel niedostosowanych społecznie (pedagog resocjalizacji, socjoterapeuta),
- 235203 Nauczyciel niewidomych i słabowidzących (tyflopedagog),
- 235204 Nauczyciel przewlekle chorych i niepełnosprawnych ruchowo,
- 235205 Nauczyciel upośledzonych umysłowo (oligofrenopedagog),
- 235290 Pozostali nauczyciele szkół specjalnych”¹².

Reasumując, wybierając studia na pedagogice specjalnej uczelnie dają możliwość kształcenia się w różnych specjalizacjach. Dzięki temu studenci mają możliwość znalezienia pracy po ukończonym kierunku. Jednak nie zawsze jest

¹⁰ Zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, (Dz.U. 2017 poz. 1652)

¹¹ Zob. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz.U.2012.131).

¹² Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 7 sierpnia 2014 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania. (Dz. U. 2014, poz.1145)

to dobre rozwiązanie, ponieważ z drugiej strony wybór konkretnej specjalizacji zawęży możliwość pracy z uczniem z inną niepełnosprawnością. Jak można zauważyć będąc pedagogiem specjalnym miejsc pracy jest bardzo dużo. Należy tylko dobrze rozpoznać swoje powołanie i określić komu chce się pomagać i z kim pracować oraz w jakiej placówce.

3. Zadania pedagoga specjalnego

Pedagog specjalny to nie tylko osoba pracująca z osobami z niepełnosprawnością, zdolnymi czy niedostosowanymi społecznie. Jest on także, nauczycielem wspomagającym, terapeutą, diagnostą, lekarzem, prawnikiem, opiekunem, czasami przyjacielem i rodzicem. W zależności o roli jaką przyjmuje lub specjalizacji w jakiej się kształci musi podejmować wiele zadań zadania.

Zgodnie z Rozporządzeniem MEN z dnia 9 sierpnia 2017 w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym do zadań pedagoga specjalnego zaliczyć należy przede wszystkim:

- prowadzenie zajęć specjalistycznych,
- opracowywanie oraz pomoc w opracowywaniu Indywidualnego Programu Edukacyjno - Terapeutycznego dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i rozwojowymi,
- przygotowywanie wychowanków do niezależności w samodzielnym życiu,
- prowadzenie indywidualnych zajęć dla uczniów z SPE i SPR – zajęcia rewalidacyjne, resocjalizacyjne, socjoterapeutyczne,
- realizacja zadań zawartych w orzeczeniu, wydanym przez poradnię psychologiczno – pedagogiczną o potrzebie kształcenia specjalnego,
- prowadzenie razem z innymi nauczycielami zajęć edukacyjnych,
- uczestnictwo w zajęciach prowadzonych przez nauczycieli, gdzie uczęszczają uczniowie z niepełnosprawnością, z trudnościami,
- pomoc nauczycielom, którzy prowadzą lekcje w doborze odpowiednich metod, form pracy i środków do pracy z uczniami niepełnosprawnymi, niedostosowanymi społecznie oraz zagrożonymi niedostosowaniem społecznym,

- wspomaganie nauczycieli w pracy wychowawczej z uczniami z SPE¹³.

Do innych ważnych zadań przed jakimi staje pedagog specjalny to „rozpoznawanie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów; określanie mocnych stron, predyspozycji, zainteresowań i uzdolnień uczniów; rozpoznawanie przyczyn niepowodzeń edukacyjnych lub trudności w funkcjonowaniu uczniów, w tym barier i ograniczeń utrudniających funkcjonowanie uczniów i ich uczestnictwo w życiu przedszkola, szkoły lub placówki; podejmowanie działań sprzyjających rozwojowi kompetencji oraz potencjału uczniów w celu podnoszenia efektywności uczenia się i poprawy ich funkcjonowania; współpraca z poradnią w procesie diagnostycznym i postdiagnostycznym, w szczególności w zakresie oceny funkcjonowania uczniów, barier i ograniczeń w środowisku utrudniających funkcjonowanie uczniów i ich uczestnictwo w życiu przedszkola, szkoły lub placówki oraz efektów działań podejmowanych w celu poprawy funkcjonowania ucznia oraz planowania dalszych działań”¹⁴. Powyższe zadania realizuje on przy współpracy z nauczycielami w placówkach zajmujących się opieką, wychowaniem i kształceniem dzieci.

Pedagodzy specjaliści zgodnie z rozporządzeniem MEN ma za zadanie prowadzić badania i działania diagnostyczne dzieci i młodzieży. Mają oni za zadanie prowadzić przede wszystkim w szkołach zajęcia z zakresu doradztwa zawodowego, udzielać rodzicom, uczniom/wychowankom i nauczycielom odpowiedniej pomocy. Pedagog specjalny ma także dokonywać wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania dzieci i młodzieży posiadających orzeczenie o kształceniu specjalnym. Zajmują się również prowadzeniem działań z zakresu profilaktyki uzależnień i innych problemów dzieci i młodzieży. Prowadzą zajęcia ze wczesnego wspomaganie dzieci, rewalidacyjno-wychowawcze, socjoterapeutyczne i opiekuńczo – wychowawcze¹⁵.

Inne zadania, przed którymi staje pedagog specjalny to przede wszystkim dbanie o dobry kontakt ze swoim podopiecznym i jego rodziną. Ma to

¹³ Zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. 2017 poz. 1578).

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. 2017, poz. 1591).

¹⁵ Zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2018 r. w sprawie wykazu zajęć prowadzonych bezpośrednio z uczniami lub wychowankami albo na ich rzecz przez nauczycieli poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz nauczycieli: pedagogów, psychologów, logopedów, terapeutów pedagogicznych i doradców zawodowych (Dz. U. 2018, poz. 1601)

być w formie dialogu, który polega nie tylko na odpowiednim komunikowaniu się, ale przede wszystkim na wspólnym określeniu celu i działaniu. Do ważnych zadań pedagoga specjalnego należy również zaliczyć rozwijanie samodzielności uczniów w szczególności tych z niepełnosprawnością intelektualną. Dobierać odpowiednie metody, formy i środki pracy. Ważne jest to, aby były one dostosowane do rodzaju zaburzenia, zainteresowań, samodzielności, możliwości oraz wieku wychowanka. W swojej pracy ma on pomóc rodzicom w przygotowaniu ich dzieci do niezależności w samodzielnym życiu oraz zmierzaniu do integralnego rozwoju wychowanka. W swojej działalności ma także organizować działalność kompensacyjną i rewalidacyjną poprzez wyrównywanie braków w dziedzinie aktywności człowieka i przywracanie sprawności osłabionym narządom np. przez usprawnianie danego narządu.

Kazimierz Kirejczyk natomiast wyodrębnia następujące zadania pedagoga specjalnego: uczenie dzieci, czyli dostarczenie wychowankom wiedzy o otaczającym świecie w przystępny dla nich sposób (np. stosując specjalne metody nauczania i wychowania). Ma on także wychowywać je najlepiej przy współpracy z rodzicami poprzez formowanie w uczniach pozytywnej postawy wobec siebie i innych osób, jak i tego co ich otacza. Oddziaływać interwencyjnie, czyli pomagać w likwidowaniu odchyłeń umożliwiając optymalny rozwój¹⁶. Zadaniem pedagoga specjalnego jest również sprawowanie „współ-opieki” nad wychowankami, która polega na zapewnieniu bezpieczeństwa oraz zaspokojeniu potrzeb niezbędnych do rozwoju. Ostatnim ważnym według autora zadaniem jest uświadomienie społeczeństwu tego czym jest niepełnosprawność. Zadaniem pedagoga specjalnego jest także ciągle samodoskonalenie, samokształcenie. Musi on posiadać szerszą wiedzę niż zwykły nauczyciel, przede wszystkim ze swojej dziedziny, ale także z dydaktyki, metodyki oraz znać dobrze specyfikę danej niepełnosprawności. Pedagog specjalny ma zawsze stawać w obronie prawa do życia i wychowania osób z niepełnosprawnością. Ma ochraniać ich przed niebezpieczeństwem ze społeczeństwa, szanować ich godność i bronić przed przedmiotowym traktowaniem. Nauczyciel ma także kształtować wśród uczniów postawę tolerancji w stosunku do siebie nawzajem. Powinna wyrażać się w tym, że należy szanować drugą osobę bez względu na stan jej zdrowia.

Współcześnie pedagogowi specjalnemu można przypisać wiele ważnych zadań, które wpływają na funkcjonowanie osób, z którymi on pracuje. Przede wszystkim ma on towarzyszyć uczniom w procesie wychowawczym, bez wzglę-

¹⁶ Zob. K. Kirejczyk, *Upośledzenie umysłowe – Pedagogika*, Warszawa 1981, s.678-679.

du na możliwości i stan rozwoju wychowanka. Ma udzielać potrzebnych informacji, które mają być zrozumiałe.

Pedagogoowi specjalnemu przypisuje się również różne role między innymi staje on:

- „w roli osoby (...) rozpoznającej i badającej potrzeby, oczekiwania, zainteresowania i w roli osoby integrującej wewnętrzne racje (potrzeby) uczniów z wymaganiami programu, który ma prawo wybrać lub którego sam może być autorem;
- w roli osoby kreującej warunki do uczenia się, poszukiwania, odkrywania, myślenia, komunikowania, a także działania i współpracy w grupie;
- w roli osoby uczestniczącej w wymianie emocjonalnej, która zachodzi między nim a uczniem, między nim a grupą lub zespołem klasowym;
- w roli opiekuna, przy pomocy którego uczniowie mogą uczyć się aktywnie i samodzielnie¹⁷.

Oprócz wyżej wymienionych ról staje się on również wychowawcą, terapeutą, doradcą, osobą zastępującą rodziców, lekarzem, prawnikiem, ekonomistą, logopedą, pracownikiem socjalnym czy psychologiem, diagnostą.

Jak można zauważyć pedagog specjalny w swojej pracy ma wiele zadań do zrealizowania. Do głównych należy zaliczyć między innymi: diagnozowanie potrzeb rozwojowych dziecka, współtworzenie Indywidualnych Programów Edukacyjno - Terapeutycznych, współpraca z rodzicami dzieci z niepełnosprawnością oraz dzieci zdrowych. Następnie nawiązywanie kontaktów z innymi specjalistami oraz współdziałanie z nauczycielem wiodącym. Ważnym zadaniem jest rozwijanie samodzielności u uczniów oraz pomoc w przystosowaniu się do środowiska społecznego, tworzenie oraz dobór odpowiednich materiałów dydaktycznych przystosowując je do potrzeb wychowanków. W swojej działalności ma on uczyć, wychowywać, oddziaływać interwencyjne, opiekować się, organizować otaczające środowisko oraz uświadamiać społeczeństwu istotę niepełnosprawności. Wiele z tych zadań jest uniwersalnych i może je stosować każda osoba, która chce pracować z osobami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE) i rozwojowymi (SPR).

¹⁷ M. Kocuj, *Pedagog specjalny we współczesnej rzeczywistości edukacyjnej*, w: *Kompetencje pedagoga specjalnego. Aktualne wyzwania teorii i praktyki*, red. Z. Palak, A. Bujnowska, Lublin 2008, s. 104.

4. Podstawowe kompetencje pedagoga specjalnego

Każda osoba chcąca pracować z osobami z niepełnosprawnością w trakcie swojego przygotowania do bycia pedagogiem specjalnym powinna nabyć określone kompetencje zawodowe. Pojęcie kompetencji jest używane w wielu dziedzinach, dlatego też istnieje wiele jego definicji. W Encyklopedii Pedagogicznej XXI w. „kompetencja to jedno z ważniejszych pojęć pedagogicznych, którym trudno jest przyznać jednoznaczny zakres pojęciowy (...). Kompetencja to adaptacyjny potencjał podmiotu, pozwalający mu na dostosowanie działania do warunków wyznaczonych przez charakter otoczenia”¹⁸. Należy zauważyć, że kompetencje zawodowe to pewne umiejętności nabywane w trakcie nauki, pracy a przede wszystkim w trakcie życia, które ułatwiają wykonywanie pewnych zadań. Wyróżnić należy ich cztery kategorie. Do pierwszej z nich zaliczyć należy kompetencje wyjściowe, które są ważniejszym kryterium podjęcia i realizowania podstawowych zadań nauczyciela (pedagoga specjalnego) – wiążą się z samorealizacją i samokształceniem. Następnie kompetencje dojrzałe nawiązujące do bieżących zadań i funkcji pedagoga specjalnego. Trzeci rodzaj to kompetencje do zmiany, czyli te które pomagają w przystosowaniu się do ciągłych zmian, trudnych sytuacji, pracy pod presją zewnętrzną oraz w podejmowaniu decyzji podczas tych sytuacji. Kompetencje rdzeniowe (esencjonalne) polegają gotowości i otwartości na zmiany, a także na dalszym kontynuowaniu wcześniej rozpoczętych działań¹⁹.

Profesja pedagoga specjalnego jest dosyć wymagająca jeśli chodzi o kompetencje zawodowe. Według M. Kupisiewicz powinien posiadać między innymi następujące umiejętności:

- „merytoryczne w zakresie prowadzenia procesów usprawniania, korektury i kompensacji z wykorzystaniem różnych metod i technik terapeutycznych;
- dydaktyczne i psychologiczno-pedagogiczne dotyczące diagnozowania dydaktycznego, planowania, organizowania, kontroli i oceny przebiegu i wyników procesów edukacyjnych;
- komunikacyjne, które przejawiają się m.in. w zakresie posiadania wiedzy i umiejętności komunikowania się z wykorzystaniem werbal-

¹⁸ A. Męczkowska, *Kompetencje w: Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 693.

¹⁹ Zob. M. Czerepaniak – Walczak, *Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*, Toruń 1997, s. 90.

nych oraz wspomagających i alternatywnych metod komunikacji interpersonalnej;

- współdziałania, wyrażających się w postaci zachowań prospołecznych i umiejętności kształtowania ich u podopiecznych oraz sprawności w działaniach integracyjnych w tym np. rozwiązywania sytuacji problemowych w drodze mediacji i kompromisu;
- kreatywne, w zakresie poszukiwania i tworzenia optymalnych metod i technik dydaktycznych i terapeutycznych;
- informatycznych i technicznych, dzięki którym może sprawnie korzystać z nowoczesnych technologii;
- osobowościowych oraz moralno-etycznych, które cechuje humanitaryzm wyrażający się m.in. uznaniem podmiotowości podopiecznego niezależnie od rodzaju i stopnia jego niepełnosprawności, odpowiedzialność, uczciwość, oraz empatia, jako konstruktywna wrażliwość na cudze cierpienie, umiejętność dostrzegania i wczuwania się w problemy innych, wytrwałość i konsekwencja, a także samokrytycyzm i zdolność do pogłębionej refleksji moralnej”²⁰.

Nie są to jednak wystarczające kompetencje w zawodzie pedagoga specjalnego. Każdy pracujący z osobami z niepełnosprawnością, zdolnymi czy niedostosowanymi społecznie powinien umieć odnaleźć się w każdej sytuacji, a przede wszystkim tej trudnej i niespodziewanej.

Na posiedzeniu Komitetu Nauk Pedagogicznych w 1997 roku Zespół Przygotowania Pedagogicznego Nauczycieli Rady ds. Kształcenia przygotowali koncepcję kompetencji nauczycieli, która ułatwi nauczycielom wypełnianie swoich obowiązków w stosunku do wychowanków, ich rodziców i innych podmiotów szkolnych. Wyróżnili oni następujące kompetencje: prakseologiczne, które polegają na diagnozowaniu, planowaniu, programowaniu oraz organizowaniu działań pedagogicznych. Wiążą się one z procesem wychowawczym i opiekuńczym, ale przede wszystkim dydaktycznym. Pedagog, który posiada te kompetencje potrafi rozpoznać początkowy stan rozwoju fizycznego, emocjonalnego i stan wiedzy uczniów. Potrafi również zaplanować działania ułatwiające pracę z dziećmi mającymi trudności. Do tego posługuje się odpowiednimi formami, metodami i środkami dydaktycznymi dostosowanymi do potrzeb wychowanków. W odpowiedni sposób planuje swój własny rozwój i warsztat pracy. Następnie ważnymi kompetencjami są kompetencje komunikacyjne. Nauczyciel,

²⁰ M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiki specjalnej*, Warszawa 2013, s. 253.

który posiada ten rodzaj umiejętności potrafi nie tylko w odpowiedni sposób się komunikować i posługiwać językiem, ale także w odpowiedni sposób wyraża swoje uczucia i uczy tego innych. Słucha także swoich wychowanków, dostosowuje style kierowania pracą uczniów do ich dojrzałości postrzegania świata. Osoba taka także ciągle rozwija swój język – poprawność, estetykę i czytelność wypowiedzi²¹. Mimo, że powyższa koncepcja kompetencji została opracowana dla nauczycieli to jest ona jak najbardziej aktualna we współczesnym świecie i odnosi się również do pedagogów specjalnych.

Wśród kompetencji jakie powinien posiadać pedagog specjalny należy również wymienić kompetencje współdziałania. Polegają one na nawiązaniu relacji przede wszystkim z wychowankiem, ale także jego rodziną oraz innymi instytucjami wspomagającymi (np. fundacjami, stowarzyszeniami, itp.) zajmującymi się pracą z osobami ze SPE i SPR. Pedagog specjalny zachęca uczniów do współdziałania z innymi, rozwiązuje sytuacje konfliktowe używając odpowiednich metod negocjacyjnych, zwraca u wychowanków uwagę na postawy prospołeczne i prorodzinne. Kompetencje kreatywne natomiast polegają na wprowadzaniu innowacyjnych rozwiązań do swojej pracy, nowoczesnych metod i form pracy. Pedagog w swojej działalności nie opiera się jedynie na jednym planie pracy, ale ciągle go ulepsza i dostosowuje do potrzeb wychowanków. Dzięki temu nauczyciel wyzwala w uczniach kreatywność, rozwija ich pasje oraz samodzielność w myśleniu²². Sam tworzy nowe rozwiązania i je wprowadza do warsztatu pracy.

Jako najważniejsze pracy pedagogicznej z osobami z niepełnosprawnością, zdolnymi czy niedostosowanymi społecznie są kompetencje moralne i aksjologiczne. Pierwsze z nich polegają na odpowiedniej ocenie swojego postępowania pedagogicznego zgodnie z przyjętymi zasadami w danym zawodzie, ale także przyjmowanymi regułami życia. W tym przypadku nauczyciel zna powinności etyczne wobec innych, działa dla dobra innych oraz dba o ich rozwój i zdrowie. Są to również pytania o to w jaki sposób postępować, aby być nauczycielem z powołania, by nie ograniczać własną osobą innych oraz żyć w zgodzie z samym sobą²³. Natomiast kompetencje aksjologiczne polegają przede wszystkim na wyborze odpowiednich wartości w swojej pracy oraz ich hierarchii. Jako wartość główną przyjmuje się człowieka bez względu na jego niepełnosprawność, trudności czy zdolności.

²¹ Zob. K. Denek *O nowy kształt edukacji*, Warszawa 1998, s. 214 - 215.

²² Zob. tamże, s. 215- 216.

²³ Zob. M. Sekułowicz, *Nauczyciele szkolnictwa specjalnego wobec zagrożenia wypaleniem zawodowym. Analiza przypadków*, Wrocław 2005, s.29.

Inny podział kompetencji proponuje Małgorzata Taraszkiewicz. Wymienia ona kompetencje merytoryczne, które dotyczą wiedzy i umiejętności jakich powinien nabyć nauczyciel w swojej specjalizacji. Ma on być nie tylko nauczycielem, ale przede wszystkim doradcą i profesjonalistą w danej dziedzinie. Następnie wskazuje kompetencje dydaktyczno-metodyczne, które wyrażają się w wypracowaniu warsztatu pracy pedagoga i ucznia, czyli doborze odpowiednich metod i technik nauczania i uczenia się. Jako trzecią ważną umiejętność wskazuje kompetencje wychowawcze, które wiążą się ze sposobami oddziaływania na dzieci²⁴.

W swojej pracy pedagog specjalny według Strykowskiego powinien nabyć kompetencje merytoryczne (rzeczowe), pozwalające opanować mu i zrozumieć informacje, które ma przekazać. Tę umiejętność osiąga się w trakcie nauki oraz zdobywając doświadczenie w pracy. Kompetencje diagnostyczne pozwalają nauczycielowi na rozpoznawanie określonych potrzeb uczniów oraz bliższe ich poznanie, dobór odpowiedniej metody do pracy z nimi²⁵. Przedmiotem poznania są cechy rozwojowe, cechy indywidualne, do których należą: inteligencja, zainteresowania, sposób funkcjonowania, poziom aspiracji wychowanków. Obok cech rozwojowych i indywidualnych konieczne jest również poznanie środowiska społeczno-wychowawczego przede wszystkim rodziny i otoczenia, w którym żyje.

W pracy pedagoga specjalnego za ważne uznaje się kompetencje planistyczne i projektowe, które wiążą się z umiejętnością opracowywania wielospecjalistycznej oceny rozwoju ucznia oraz tworzenia Indywidualnych Programów Edukacyjno – Terapeutycznych, pisania diagnoz, planowania działalności dydaktyczno – wychowawczej i profilaktycznej. Z niniejszymi umiejętnościami związane są kompetencje ewaluacyjne, które polegają na dokonywaniu oceny podjętych działań, odnoszenia się do oceny wypracowanych przez wychowanka sprawności oraz własnej działalności.

Anna Gajdzica za Zdzisławą Janiszewską - Nieścioruk, wyodrębnia następujące kompetencje: „kompetencje bazowe, pozwalające na porozumiewanie się (jest to m. in. niezbędny poziom rozwoju intelektualnego, moralnego, społecznego, etycznego); kompetencje konieczne, które umożliwiają konstruktywną pracę (kompetencje interpretacyjne, autokreacyjne oraz realizacyjne); kompetencje pożądane, które są niezbędne, ale mogą być pomocne w pracy

²⁴ Zob. M. Taraszkiewicz, *Jak uczyć jeszcze lepiej! Szkoła pełna ludzi*, Poznań 2001, s. 175.

²⁵ Zob. W. Strykowski *Kompetencje współczesnego nauczyciela* w: „NEODIDAGMATA” 2005 nr 27/28, s. 17

zawodowej (np. zaangażowanie społeczne, umiejętność gry na instrumencie, uprawianie sportu)²⁶.

5. Kompetencje niezwykle w zawodzie pedagoga specjalnego

Zawód pedagoga specjalnego należy do zawodów wielowymiarowych. Musi on oprócz wyżej wymienionych kompetencji posiadać także te nazywane w literaturze kompetencjami niezwykłymi. Odnoszą się one do prowadzenia terapii podstawowych takich jak biblioterapia, ergoterapia, kinezyterapia, logopedia, muzykoterapia, psychoterapia oraz arteterapia²⁷. Powinien posiadać także kompetencje społeczne związane z kompetencjami emocjonalnymi, które odnoszą się do zdolności radzenia sobie z emocjami, samoakceptacją²⁸. W pracy z osobami z SPE ważne są również umiejętności wykorzystywania systemów alternatywnej komunikacji, czyli dostosowanie odpowiednich metod komunikowania się oraz tempa mowy i artykulacji. Kompetencje związane z odkrywaniem i wzmacnianiem twórczego potencjału wychowanków niezależnie od ich trudności,²⁹ ograniczeń to również ważna umiejętność pedagoga specjalnego.

Jak można zauważyć pedagog specjalny w swojej pracy powinien posiadać wiele kompetencji. Do tych szczególnie istotnych należy zaliczyć kompetencje merytoryczne, poznawcze, dydaktyczne, psychologiczno-pedagogiczne, komunikacyjne, językowe, współdziałania, kreatywne, informatyczne, techniczne, osobowościowe oraz moralno-etyczne. Umiejętności, które nabywa pedagog specjalny w trakcie nauki, czy już później w trakcie zdobywania doświadczenia w pracy z osobami z niepełnosprawnością powinien dostosowywać i pogłębiać zgodnie ze swoją specjalizacją i osobą, z którą pracuje. Dlatego ważne jest, aby nauczyciel ciągle pracował nad swoim rozwojem, poszerzał swoje horyzonty np. po przez uczestniczenie w różnych szkoleniach, warsztatach lub kursach, studiach podyplomowych.

²⁶ A. Gajdzica, *Kompetencje nauczyciela we współczesnej szkole w: Uczeń niepełnosprawny a jego nauczyciel w przestrzeni szkoły*, red. Z. Gajdzica, J. Rottermund, A. Klinik, Kraków 2008, s. 17.

²⁷ Zob. M. Czajkowska, *Przygotowanie zawodowe pedagogów specjalnych do uczestnictwa w procesie edukacji i rehabilitacji*, w: *Kompetencje pedagoga specjalnego. Aktualne wyzwania teorii i praktyki*, red. Z. Palak, A. Bujnowska, Lublin 2008, s. 22-23.

²⁸ Zob. M. Strzyżewska, *Kompetencje nauczycieli uczących dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, w: *Kompetencje nauczyciela wychowawcy*, red. K. Ferenz, E. Kozioł, Zielona Góra 2002, s. 56- 57.

²⁹ Zob. J. Ignatowicz – Nikiel, K. Ptaśnik – Cholewa, *Rola pedagogów specjalnych w motywowaniu do samowychowania młodzieży z niepełnosprawnością i młodzieży niedostosowanej społecznie w: „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”*. 2014 nr XXXIII, s. 236 – 237.

6. Cechy osobowości nauczyciela pracującego z osobami ze specjalnymi potrzebami

Oprócz określonych kompetencji jakie powinien posiadać pedagog specjalny należy także zwrócić uwagę na cechy osobowości. Według Jana Władysława Dawida pedagog to „rodzaj formy, w której wychowanek nabiera odpowiednich kształtów. Potrzebne tu są predyspozycje sprawiające, iż nauczycielstwo nie może być traktowane jako zawód. Jest powołaniem, może trudniejszym niż inne. Polega ono na naturalnej potrzebie dawania siebie”³⁰. Osoby ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi czy rozwojowymi są grupą osób bardzo wymagającą pod wieloma względami, dlatego oprócz określonych kompetencji jakie powinien nabyć w niniejszej profesji nauczyciel do zadań specjalnych, ważne są również jego cechy osobowości. Według Wincentego Okonia osobowość to „zespół stałych właściwości i procesów psychofizycznych, odróżniających daną jednostkę od innych, wpływających na organizację jej zachowania, a więc na stałość w nabywaniu i porządkowaniu doświadczeń, wiadomości i sprawności, w reagowaniu emocjonalnym, w stosunkach z innymi ludźmi oraz na stałość w wyborze celów i wartości. Powstanie tych stałych mechanizmów zachowania się jednostki jest efektem rozwoju osobowości, w którym szczególnie ważną rolę grają pierwsze lata życia; nabyte wówczas przez dziecko wzory zachowania wywierają trudny do przezwyciężenia wpływ na całe jego życie”³¹. Można zatem powiedzieć, że cechy osobowości to pewne właściwości danej jednostki, które wpływają na jego zachowanie w stosunku do własnej osoby, wychowanek oraz społeczeństwa. Ważna jest tu także odpowiedzialność za wychowanek oraz współpraca ze środowiskiem i gotowość na ciągłe zmiany, które w pracy z osobami z niepełnosprawnością występują bardzo często.

Dla osób ze specjalnymi potrzebami pedagog specjalny jest „gwarancją stabilności, osobą wprowadzającą w nowe sytuacje”³². Dlatego też cechy osobowości jakie on posiada będą miały duży wpływ na to, jak go będą odbierali wychowankowie, jaki będzie ich stosunek do niego, w jaki sposób będzie przebiegał ich rozwój oraz jak będą funkcjonować w społeczeństwie. W literaturze przedmiotu wile pisze się o cechach nauczyciela w tym także tego pracującego z osobami z niepełnosprawnością. Pedagog specjalny powinien posiadać te same cechy, co nauczyciel uczący dzieci zdrowe, jednak powinien on również

³⁰ J.W. Dawid, *O duszy nauczycielstwa*, Lublin 2002, s. 23.

³¹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 278.

³² B. Kubiczek, *Jak nauczyć uczniów uczenia się?*. Opole 2007, s. 65

posiadać dodatkowe cechy. Wiele o tym w swoich dziełach wspominały prekursorki pedagogiki specjalnej Maria Grzegorzewska czy Janina Doroszevska. Według wymienionych autorek za ważną cechę osobowości pedagoga specjalnego należy uznać poczucie odpowiedzialności, które dotyczy kierowania rozwojem wychowanka, ale także samego siebie. Musi on także posiadać poczucie humoru i być nastawionym optymistycznie, aby wytworzyć atmosferę radości i bezpieczeństwa wśród wychowanków³³. Maria Grzegorzewska dużą wagę zwracała na pomysłowość wśród pedagogów specjalnych, która wiąże się z kompetencjami kreatywnymi i twórczymi. Cecha ta pomaga w stosowaniu odpowiednich metod w pracy z osobami z niepełnosprawnością, ale także zaciekawienie ich oraz zachęcanie do dalszej pracy. Wśród innych cech osobowościowych jakie wymienia twórczyni pedagogiki specjalnej w Polsce zaliczyć należy miłość i dobroć, które wyrażają się troską o integralny rozwój ucznia, pomoc w walce z przeciwnościami oraz akceptacją dziecka. Budzi to nie tylko zaufanie wśród wychowanków i ich rodziców, ale także poczucie bezpieczeństwa, przynależności, zachęca do współpracy i aktywności. Wpływa to pozytywnie na przebieg rehabilitacji, nauki, wychowania oraz diagnozy. Następnie wskazuje na dobroć, życzliwość, wysokie morale, poczucie odpowiedzialności, dojrzałość wewnętrzną, kontaktowość i postawę wyzwalającą. Za ważną także uważa wiarę w sens własnej pracy i zaangażowanie w nią, gotowość niesienia pomocy, wrażliwość na cierpienie³⁴. Praca pedagoga specjalnego jest bardzo wymagająca, ponieważ „specyfika pracy z dziećmi z niepełnosprawnością wymaga posiadania dużej odporności psychicznej, w głównej mierze odporności na stres, szczególnie, gdy oddziaływanie wychowawcze skierowane jest na dziecko bierne, apatyczne, nadpobudliwe czy też z utrudnionym kontaktem psychicznym. By podejmować się jakichkolwiek działań pedagog specjalny musi najpierw nauczyć się wiary w ich skuteczność”³⁵.

Praca z osobami z niepełnosprawnością jest trudnym zadaniem, dlatego pedagog specjalny musi zdawać sobie sprawę z tego, że założone przez niego cele, stosowane metody, założone rezultaty nie będą zawsze efektywne lub czas ich osiągnięcia będzie wydłużony. W tym przypadku musi on być cierpliwy

³³ Zob. M. Grzegorzewska, *Listy do Młodego Nauczyciela*, Warszawa 1957, 1958, 1959, 1961, 1967; J. Doroszevska, *Nauczyciel – wychowawca w zakładzie leczniczym*, Warszawa 1963.

³⁴ Zob. M. Grzegorzewska, *Listy do Młodego Nauczyciela*, Warszawa 1967.

³⁵ N. Jachyra, *Osobowość pedagoga specjalnego*, w: „Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej”, 2013 nr 6, s. 6-7.

w stosunku do podopiecznego, ale także do samego siebie. Nie może rezygnować zbyt szybko ze swoich zadań³⁶.

Ważne w pracy z osobami z niepełnosprawnością, zdolnymi czy zaniedbanymi środowiskowo jest również bycie sobą oraz naturalność. Ważne jest to, że pedagog specjalny powinien pracować w zgodzie z samym sobą, a praca ma być dla niego przyjemnością, a nie przymusem. Nie może „zakładać maski” ukazującej radość na jego twarzy, skoro w rzeczywistości jest inaczej, nie można udawać kogoś kim nie jest. Muszą być oni także świadomi napotykanych na drodze zawodowej trudności. Ma umieć mówić „wprost” to co mu przeszkadza³⁷, z czym sobie nie radzi oraz umieć wyrażać swoje uczucia. Dzięki temu staje się osobą autentyczną i cieszącą się autorytetem czy zaufaniem ze strony wychowanków i ich rodzin. Powinien się odznaczać poczuciem humoru, optymizmem, rzetelnością, a przede wszystkim bezinteresownością w swojej pracy.

7. „Specjalne” cechy osobowości nauczyciela do zadań specjalnych

Do „specjalnych” cech osobowości zaliczyć należy także zdolność do autoanalizy i autokrytyki, odporność na frustracje oraz komunikatywność. Ważna jest także wytrwałość i cierpliwość w swoich dążeniach. Pedagog specjalny to również osoba ujawniająca takie cechy jak: „zaangażowanie w pracę, wrażliwa na cierpienie, gotowa nieść pomoc, kontaktowa, rzetelna i dojrzała wewnętrznie”³⁸. Musi być gotowy do wypełniania powierzonych mu obowiązków np. pielęgnacja. W swoim zachowaniu nie może przejawiać dezaprobaty z powodu trudności w pracy osobą niepełnosprawną, jej wyglądu czy zapachu. Nauczyciel do zadań specjalnych powinien być optymistycznie nastawiony do życia, otoczenia a przede wszystkim do drugiego człowieka, nie może poddawać się porażkom, ma być stanowczy, empatyczny i posiadać charyzmę³⁹.

Pedagog specjalny w pewnym sensie musi posiadać również cechy „służbisty”. Ma on pilnować przepisów prawnych, które często się zmieniają oraz w sprawny sposób wprowadzać je do swojej pracy. W swojej profesji musi zauważyć, że jest nie tylko nauczycielem, ale także opiekunem, który sprawu-

³⁶ M. Kupisiewicz, *Pedagog specjalny – człowiek o wyjątkowych predyspozycjach osobowościowych, profesjonalista posiadający rozległą, interdyscyplinarną wiedzę i umiejętności*, w: „Studia z Teorii Wychowania” 2016 nr 4(17), s.183.

³⁷ Zob. D. Baczała, *Kompetencje zawodowe nauczycieli szkół specjalnych*, w: „Nowa szkoła”, 2009 nr 8, s. 53-55.

³⁸ Zob. P. Majewicz, *Pedagog specjalny – osobowość i możliwości jej formowania* w: *Kompetencje pedagoga w kontekście teorii i praktyki edukacyjne*, red. P. Majewicz, A. Mikruta, Gliwice – Kraków 2008, s. 20.

³⁹ R. Szczepanik, *Elementy pedagogiki specjalnej*, Łódź 2007, s. 221- 223.

je pieczę nad wychowankami, potrafi zauważyć problem jaki ma dziecko i w sposób szybki interweniuje. Zwraca również uwagę na stan zdrowia swoich uczniów⁴⁰. „Pojawia się w wyjątkowych sytuacjach (...), a zdarza się, że dziecko trzeba bronić przed jego własnymi rodzicami. Istnieje też rozległy obszar ochrony uczniów przed kolegami. Czasami trzeba bronić uczniów przed nimi samymi, kiedy ich postępowanie ma charakter destrukcyjny. Niektóre z tych zachowań są widoczne, a niektóre nie”⁴¹. Dlatego też pedagog musi być czujny. Pedagog specjalny musi także umieć doradzić i pomóc w problematycznych sytuacjach. Często zdarza się, że problemy z którymi spotykają się uczniowie są dla nich za ciężkie. Wtedy pedagog specjalny musi wykazać się pomysłowością ale także musi umieć udzielić „dobrej rady”. Nauczyciel w pracy ze SPE i SPR musi wiedzieć czego chce, ma być zdecydowany, ale nie może stać się „tyranem”, bo swoją pracą zniechęci do siebie uczniów. Dzięki temu natomiast może on stanąć się dla nich autorytetem – mistrzem, który staje się przywódcą i przyciąga do siebie uczniów⁴².

Do ważnych cech zaliczyć należy także tolerancję, sumiennność, obowiązkowość i kulturalność. Pedagog winien być samokrytyczny wobec własnej pracy oraz elastyczny w swoim postępowaniu. Dodatkowo również powinien on budzić zaufanie, mieć wysokie walory moralne, umieć się przystosować do zmian społecznych i oświatowych. Ma posiadać określony system wartości i postawę ideową oraz ma zapewniać sobie i innym odpowiednie warunki bytu⁴³. Powinien dostrzegać i podkreślać osiągnięcia i postępy uczniów, aktywizować i indywidualizować podejście do nich. Ma on również nie tylko uczyć, wspomagać, niwelować braki, ale także wychowywać⁴⁴.

Pedagog specjalny nie może się poddawać, musi starać się wypełniać powierzone mu zadania do samego końca. W pracy z osobami z niepełnosprawnością ważne jest także poczucie humoru. Specjalista, który potrafi w sposób kulturalny zażartować z dzieckiem, jest uśmiechnięty, nie bierze wszystkiego na poważnie to musi wiedzieć że to już połowa sukcesu przy prowadzeniu terapii. „Nauczyciel winien zachować pogodę ducha, a jednocześnie być czytelnym, jasno określać zakres wymagań i oczekiwań”⁴⁵.

⁴⁰ Zob. B. Badziukiewicz, *Vademecum wychowawcy*, wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 88–92.

⁴¹ Tamże, s. 92–93.

⁴² Zob. Tamże, s. 97–100.

⁴³ Zob. Cz. Banach, *Polska szkoła i system edukacji–przemiany i perspektywy*, Toruń 1999, s. 148.

⁴⁴ Zob. Tamże

⁴⁵ E. Bartuś, *Integralna działalność nauczyciela w pracy z uczniami w: Dydaktyka specjalna - zagadnienia wybrane*, red. J. Wyczesany, Gdańsk 2014, s. 207.

Pedagog specjalny w swojej musi być uczciwy wobec wychowanka, ale także wobec siebie samego. W swojej pracy skupia się na dobru dziecka, na niwelowaniu jego trudności i pomocy w przystosowaniu się do życia w społeczeństwie. Musi on jednak pamiętać także o samym sobie, nie może żyć tylko pracą i skupiać się wyłącznie na uczniu. Ważne jest aby potrafił oddzielić życie zawodowe od życia prywatnego, ponieważ ponosi on odpowiedzialność nie tylko za życie i rozwój swoich podopiecznych, ale także i swoje.

8. Uwagi końcowe

Współczesna polityka oświatowa w Polsce zmierza przede wszystkim do podniesienia efektywności systemu edukacji. Jej jednym z głównych celów jest określenie standardów kształcenia pedagogów specjalnych. Niniejszy zawód jest jednym z bardziej wymagających i odpowiedzialnych specjalizacji współczesnego świata. Jak można zauważyć jest to profesja, od której wymaga się przede wszystkim wielospecjalistycznej wiedzy i doświadczenia. To również w pewnym sensie powołanie i praca, przez którą można pomóc drugiej osobie.

Polityka oświatowa stawia przed pedagogiem specjalnym wiele zadań, przede wszystkim dbanie o prawidłowy rozwój, pomoc w przystosowaniu się do współczesnego świata i zapewnienie najlepszej edukacji osobom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i specjalnymi potrzebami rozwojowymi. W zakresie niniejszego zawodu musi ona w trakcie swojego życia, pracy i nauki nabyć określone kompetencje, które pomogą ale także umożliwią jej pracę z uczniami. Oprócz ważnych w pracy pedagoga specjalnego kompetencji musi ona także posiadać określone cechy osobowości.

To jakie kompetencje będzie posiadała osoba pracująca z osobami z SPE i SPR oraz jakimi cechami osobowości będzie się odznaczała będzie miało wpływ na powierzone zadania, ale przede wszystkim będzie to rzutowało na rozwój podopiecznego, na to w jaki sposób będzie on funkcjonował oraz jak przystosuje się do samodzielnego życia. Dlatego też ważne jest to, aby pedagog specjalnych był świadomy wielkości swojego zawodu.

Bibliografia:

- Baczała D., *Kompetencje zawodowe nauczycieli szkół specjalnych*, „Nowa szkoła”, 2009 nr 8.
- Cz. Banach, *Polska szkoła i system edukacji – przemiany i perspektywy*, Toruń 1999.
- Bartuś E., *Integralna działalność nauczyciela w pracy z uczniami w: Dydaktyka specjalna zagadnienia wybrane*, red. J. Wyczesany, Gdańsk 2014.
- Czajkowska M., *Przygotowanie zawodowe pedagogów specjalnych do uczestnictwa w procesie edukacji i rehabilitacji*, w: *Kompetencje pedagoga specjalnego. Aktualne wyzwania teorii i praktyki*, red. Z. Palak, A. Bujnowska, Lublin 2008.
- Czerepaniak – Walczak M., *Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*, Toruń 1997.
- Dawid J.W., *O duszy nauczycielstwa*, Lublin 2002.
- Denek K., *O nowy kształt edukacji*, Warszawa 1998.
- Doroszevska J., *Nauczyciel – wychowawca w zakładzie leczniczym*, Warszawa 1963.
- Gajdzica A., *Kompetencje nauczyciela we współczesnej szkole w: Uczeń niepełnosprawny a jego nauczyciel w przestrzeni szkoły*, red. Z. Gajdzica, J. Rottermund, A. Klinik, Kraków 2008.
- Godawa S., *Pedagogika specjalna Gestalt w pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitatis. Pedagogika”, 2015 nr 11.
- Ignatowicz – Nikiel J., Ptaśnik – Cholewa K., *Rola pedagogów specjalnych w motywowaniu do samowychowania młodzieży z niepełnosprawnością i młodzieży niedostosowanej społecznie*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”. 2014 nr XXXIII.
- Jachyra N., *Osobowość pedagoga specjalnego*, „Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej”, 2013 nr 6.
- Kocuj M., *Pedagog specjalny we współczesnej rzeczywistości edukacyjnej*, w: *Kompetencje pedagoga specjalnego. Aktualne wyzwania teorii i praktyki*, red. Z. Palak, A. Bujnowska, Lublin 2008.
- Kubiczek B., *Jak nauczyć uczniów uczenia się?* Opole 2007.
- Kupisiewicz M., *Pedagog specjalny – człowiek o wyjątkowych predyspozycjach osobowościowych, profesjonalista posiadający rozległą, interdyscyplinarną wiedzę i umiejętności*, „Studia z Teorii Wychowania” 2016 nr 4(17).

Majewicz P., *Pedagog specjalny – osobowość i możliwości jej formowania w: Kompetencje pedagoga w kontekście teorii i praktyki edukacyjnej*, red. P. Majewicz, A. Mikruta, Gliwice – Kraków 2008.

Sekułowicz M., *Nauczyciele szkolnictwa specjalnego wobec zagrożenia wypaleniem zawodowym. Analiza przypadków*, Wrocław 2005.

Strykowski W., *Kompetencje współczesnego nauczyciela*, „NEODIDAGMATA” 2005 nr 27/28.

Strzyżewska M., *Kompetencje nauczycieli uczących dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, w: *Kompetencje nauczyciela wychowawcy*, red. K. Ferenz, E. Kozioł, Zielona Góra 2002.

Szczepanik R., *Elementy pedagogiki specjalnej*, Łódź 2007.

Taraszkiewicz M., *Jak uczyć jeszcze lepiej! Szkoła pełna ludzi*, Poznań 2001.